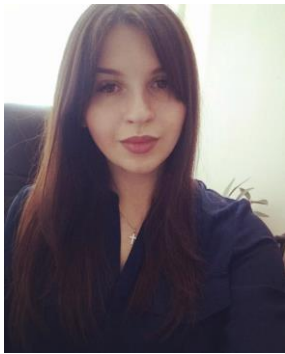

УДК 343.85

Маріанна Петрівна БРИНЧАК

аспірант (Харківський національний
університет внутрішніх справ, м. Харків,
Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА СВОБОДИ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Важливу роль у приватному праві відіграють особисті немайнові права, які забезпечують повноцінне існування людини в суспільстві. Право на свободу світогляду та віросповідання заслуговує на особливу увагу щодо його здійснення та використання в правовій, демократичній, незалежній Україні. Будь-яке особисте немайнове право має свої особливості. Структура права свободи світогляду та віросповідання складається з певного змісту, це право має свої предмет, об'єкт і суб'єкт. З'ясовано суб'єкт права на свободу світогляду та віросповідання, а також особливості суб'єкта в правоздатності та дієздатності, уточнено, з якого віку може здійснюватись право свободи світогляду та віросповідання.

Ключові слова: суб'єкт, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, свобода світогляду та віросповідання, цивільне право.

Постановка проблеми. Питання щодо визначення суб'єкта свободи світогляду та віросповідання на сьогодні є відкритим. Право свободи світогляду та віросповідання потребує доцільного визначення конкретного суб'єкта, адже набувають актуальності саме здійснення цього права людиною самостійно, його повноцінний захист і регулювання у цивільному праві України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В огляді останніх наукових досліджень виникла необхідність систематизації особистих немайнових прав, визначення їх поняття, форм і способів захисту та змісту. Накопичення до кінця першого десятиліття XXI століття емпіричного матеріалу й судової практики, зокрема і міжнародної, поява різних підходів до регулювання особистих немайнових відносин не лише різними правовими системами, але і в межах однієї системи відкрили нові проблеми розуміння змісту, здійснення та захисту особистих немайнових прав, визначення суб'єктного складу та розуміння прав, що виникають в інформаційних правовідносинах. Ці проблеми вирішували такі вчені, як Е. В. Кохановська [1], Р. О. Стефанчук

[2], Л. В. Федюк [3], Л. В. Красицка [4] й О. В. Синегубов [5].

Метою статті є визначення суб'єкта права на свободу світогляду та віросповідання та висвітлення особливостей такого суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. Переважна кількість людей сьогодні вважає найбільшою цінністю своє духовне «я», спрямовуючи зусилля на самовдосконалення своєї особистості через духовне зростання. Нематеріальне, немайнове важить для людини не менше, а інколи і набагато більше, ніж матеріальне. Таким чином, оцінювання людини як особистості, відчуття свободи, самоповаги – це те, заради чого вона живе, покращує своє матеріальне становище, працює та спілкується. Відчуваючи себе особистістю, людина бажає зберегти свою неповторність, продемонструвати її оточуючим, бути впевненою в оцінці й повазі до себе [6, с. 8].

Цивільні особисті немайнові права, які є абсолютними за своєю природою, не мають економічного змісту, не відчужуються й належать до категорії прав, які забезпечують повноцінне існування людини-громадянина у сучасному суспільстві, тобто вони в дійсності мають позитивний зміст, тому повинні регулюватись цивільно-правовими актами. Правове регулювання й охорона будь-яких суспільних відносин здійснюються шляхом вираження їх в юридичній формі, а саме у формі правовідносин. Питання щодо суб'єктів права на свободу світогляду та віросповідання, які можуть бути учасниками правовідносин, потребує подальшого вивчення й уточнення. За загальним розумінням суб'єктом права називається носій прав та обов'язків [1, с. 26].

В Юридичному словнику «суб'єктом права» визнається особа (фізична та юридична), держава, державне чи муніципальне утворення, наділені законом здатністю мати безпосередньо або через представника суб'єктивні права та юридичні обов'язки [7].

Необхідно зазначити, що термін «суб'єкт права» має досить широке застосування в правовому обігу, що визначають різноманітні підходи до визначення самого поняття «суб'єкт права», зумовлені неоднаковим його розумінням різними вітчизняними та зарубіжними науковцями, такими як С. С. Алексєєв, В. Я. Бойцов, С. Ф. Кечек'ян, А. В. Міцкевич, В. В. Копейчиков, П. М. Рабінович, Р. Й. Халфіна та ін. Свого часу ними було започатковано дискусію щодо суб'єктів права та висловлювались різноманітні точки зору.

С. С. Алексєєв відзначає, що «суб'єкт права» – це особи, що володіють «правосуб'єктністю», тобто громадяни, організації й суспільні утворення, які можуть бути носіями прав та обов'язків, брати участь у правових відносинах [8].

Р. Й. Халфіна вважає, що «суб'єкт права» – поняття більш широке, відмінне від поняття «суб'єкт (учасник) правовідносин» [9]. На думку В. Я. Бойцова, «суб'єкт права» – це особа, яка володіє правосуб'єктністю, тобто особа, потенційно (взагалі) здатна бути учасником правовідносин, а суб'єкт правовідносин – це реальний учасник цих правових відносин [10]. Це визначення вважається правильним, тому що суб'єкт правовідносин – це

учасник конкретних правовідносин, а суб'єкт права – це особа, що не є учасником правовідносин, але за наявності певних умов може ним стати. Отже, суб'єкт права не завжди є учасником правовідносин, тоді як учасник правовідносин завжди є суб'єктом права.

Е. Трубецької вважав, що суб'єктом права є той, хто здатен мати права незалежно від того, користується він ними насправді чи ні [11].

Суб'єкт права – це особа, що володіє правосуб'єктністю (або лише правоздатністю, якщо вона виокремлюється), тобто особа, потенційно (взагалі) здатна бути учасником правовідносин [12]. У юридичних джерелах кінця XIX – початку XX ст. поняття «суб'єкт права» використовувалося для позначення носія «суб'єктивних прав».

Стосовно рівнозначності понять «суб'єкт права» й «суб'єкт правовідносин» у літературі робляться певні застереження, і з цим важко не погодитися. По-перше, конкретний громадянин як постійний суб'єкт права не може бути одночасно учасником усіх правовідносин; по-друге, немовлята, малолітні діти й душевнохворі особи, будучи суб'єктами права, не є суб'єктами більшості правовідносин; по-третє, правовідносини – не єдина форма реалізації права [13]. Ці розбіжності, безумовно, необхідно мати на увазі.

«Суб'єкт права» – це досить широке поняття, яке містить у собі багато похідних, саме тому носій прав та обов'язків не завжди є учасником правовідносин, тому що неможливо реалізовувати одночасно всі свої права та обов'язки [14].

«Суб'єкт права» – універсальна правова форма особи (фізичної та юридичної), яка з огляду на свою специфіку є носієм усіх своїх суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених у правових нормах (об'єктивному праві).

Слід зазначити, що всі люди (фізичні особи) з моменту народження є суб'єктами права як у розумінні їх абстрактної правосуб'єктності по відношенню до всього чинного законодавства, так і в розумінні їх конкретної правосуб'єктності – як реальних носіїв офіційно визнаних (природжених і невідчужуваних) прав і свобод людини [15]. Людина є основним первинним суб'єктом права, що має особливу роль у системі суб'єктів права. Індивід як суб'єкт права – це вихідна база й неодмінна попередня умова для можливості появи не індивідуальних (групових тощо) суб'єктів права. Для права свобода індивіда та інших суб'єктів соціального життя у правовій формі є визначальною можливістю їх функціонування в умовах соціальної цілісності та стійкої нормативно-правової сфери [14].

Суб'єкт права характеризується такими ознаки. По-перше, це особа, учасник суспільних відносин (індивіди, організації), яка за своїми особливостями фактично може бути носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Для цього вона повинна володіти певними якостями, як-то:

- зовнішня відокремленість;
- персоніфікація (виступ зовні у вигляді єдиного особи – персони);
- здатність виробляти, виражати і здійснювати персоніфіковану волю.

По-друге, це особа, реально здатна брати участь у правовідносинах, що набула властивості суб'єкта права завдяки юридичним нормам. Інакше кажучи, юридичні норми утворюють обов'язкову основу виступу індивідів, організацій чи громадських утворень як суб'єктів права[13].

Відповідно до раніше зазначених понять суб'єкта права та його характерних ознак суб'єктом права свободи світогляду та віросповідання є фізична особа, з моменту народження наділена здатністю безпосередньо мати суб'єктивні права й обов'язки.

Здатність особи бути суб'єктом цивільного права характеризується її цивільною правосуб'єктністю, яка в узагальненому вигляді визначає зміст гарантованих державою правових можливостей учасника цивільних відносин. Складовими правосуб'єктності є соціально-правові властивості правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. Визначальною серед них є правоздатність – загальна, не конкретизована здатність особи мати цивільні права й обов'язки. Цивільна правоздатність властива кожній людині, від неї не можна відмовитися чи передати її будь-кому. Вона виникає з народження та припиняється із смертю. Окремих прав особа може набувати лише з досягненням певного віку [16, с. 29].

Правоздатність не залежить від фізичного чи психічного стану людини, від того, чи здатна вона її здійснювати. І новонароджений, і душевнохворий мають цивільну правоздатність такою ж само мірою, як і доросла здорова людина.

Правоздатність необхідно відмежовувати від суб'єктивного цивільного права. Правоздатність – це абстрактна можливість мати зазначені в законі права та обов'язки. Суб'єктивне право – це право, яке вже існує і належить конкретній особі.

До характерних ознак правоздатності належать реальність і гарантованість (кожній фізичній особі гарантується можливість стати суб'єктом усіх прав та обов'язків (ст. 24 Конституції України) [17], те, що будь-які перешкоди, які обмежують можливості отримувати цивільні права та свободи, усуваються заходами державного примусу; рівність (у всіх фізичних осіб є рівні можливості мати передбачені законом права та обов'язки незалежно від раси, національності, політичних і релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, мовних та інших ознак); невід'ємність (фізична особа не може передати свою правоздатність іншій особі за оплатним чи безоплатним договором).

Обсяг (зміст) правоздатності становлять всі цивільні права та обов'язки, яких фізична особа може набувати відповідно до закону. У законі не наводиться вичерпного переліку можливих цивільних прав, які може отримати фізична особа, оскільки їх коло є досить широким, і перелічити їх у законодавчій формі неможливо. Із змінами в політичній та економічній ситуації в суспільстві й державі в обсяг правоздатності можуть включатися нові права, а ті, що існують – якісно змінюватися.

Якщо правоздатною є будь-яка особа незалежно від віку та стану здоров'я, то дієздатністю володіє не кожна [18]. Проте для реалізації

правоздатності й набуття конкретних суб'єктивних прав і обов'язків особа має бути наділена відповідною дієздатністю. Цивільна дієздатність – це здатність особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [16, с. 31].

Право на свободу світогляду та віросповідання, як і інші особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини, належить особі з моменту народження та припиняється з моментом смерті, не може передаватись за договором, але якщо особа втрачає здатність здійснювати та захищати свої природні права самостійно у передбачених законом випадках ці права можуть здійснювати в її інтересах інші особи, уповноважені законом чи судом (батьки, опікуни, піклувальники).

Як уже раніше зазначалось, право свободи світогляду та віросповідання кожна людина автоматично отримує з моменту народження, а ось можливість його здійснення потребує певної уваги.

Одна з головних особливостей суб'єкта права свободи світогляду та віросповідання полягає у здійсненні його з певного віку. Віросповідання кожної людини започатковується з народження. Батьки (опікуну), ще з малого віку обирають для своїх дітей віру, зазвичай ту, яку сповідують самі. Це проявляється у характерних релігійних обрядах, наприклад у християн це таїнство «хрещення», у мусульман – «посвячення дитини Богу», у індуїстів – обряд «джатакарма». Особливість полягає в тому, що проведення таких обрядів – це перші юридично значимі факти, які відбуваються в житті новонародженої дитини, яка має право на свободу світогляду та віросповідання, але здійснюють його батьки (опікуни, піклувальники). Біологічний і духовний розвиток людини є взаємопов'язаними між собою, а з віком відповідні зміни відбуваються і в психічній сфері. Поступово здійснюється соціальне дозрівання, проявляється динаміка духовного розвитку особистості. Це і слугує природною основою для виділення послідовних етапів розвитку людини та складання вікової періодизації [19].

Е. Еріксон виділив 8 стадій у розвитку людини: немовля (з моменту народження до одного року), ранній вік (1–3 роки), дошкільний вік (3–7 років) підлітковий вік (7–12 років), юність (13–18 років), рання зрілість (третє десятиліття), середній вік (четверте й п'яте десятиліття життя), пізня зрілість (після шостого десятку років життя). Кожен вік або період розвитку людини характеризуються такими показниками (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін):

- а) певною соціальною ситуацією розвитку або конкретною формою відносин, у які вступає людина з іншими людьми в цей період;
- б) основним чи провідним видом діяльності;
- в) основними психічними новоутвореннями (від окремих психічних процесів до властивостей особистості). [19]

Характерні показники у людини змінюються з кожним роком, тому можна зробити висновок, що кожна розвивається з різною швидкістю, а

отже становлення її як особистості відбувається більш-менш у період з 14–21 років, тому значимі релігійні події в житті дитини до 18 років здійснюються батьками (опікунами, піклувальниками). Це свідчить про те, що надані їй державою права й обов'язки з моменту народження самотійно здійснюються з моменту повноліття (18 років).

Висновки. Суб'єктом права свободи світогляду та віросповідання є загальний суб'єкт особистих немайнових прав, але з деякими особливостями. По-перше, здійснення цього права впливає з певного юридичного факту, а саме з того, що фізична особа може самотійно здійснювати право свободи світогляду та віросповідання з настанням повноліття, до цього моменту його здійснюють батьки опікуни та піклувальники. По-друге, фізична особа – носій цивільного особистого немайнового права свободи світогляду та віросповідання завжди залишається суб'єктом права, але їй не обов'язково при цьому вступати в правові відносини з іншими суб'єктами.

Отже, суб'єкт свободи світогляду та віросповідання – це фізична особа, від народження наділена цивільною правоздатністю (певними правами та обов'язками), що може самотійно здійснювати свої права та обов'язки з настанням юридичного факту (повноліття), а до настання юридично значимого факту права й обов'язки здійснюються законними представниками (батьками, опікунами та піклувальниками) в межах закону.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві : монографія. Київ, 2006. 463 с.
2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Київ : КНТ, 2008. 626 с.
3. Федюк Л. В. Особисті немайнові права юридичних осіб : монографія. Івано-Франківськ, Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2013. 500 с.
4. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Ліра-К, 2014. 628 с.
5. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб : монографія. Харків : Золота миля, 2015. 528 с.
6. Кохановська О. В. Поняття та види особистих немайнових прав у цивільному праві України. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2010. № 84. С. 7–10.
7. Юридичний словник. Київ : Гол. ред. Укр. рад. енцикл., 1983. 781 с.
8. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования. М.: Статут, 1999.
9. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974.
10. Бойцов В. Я. Система субъектов советского государственного права. Уфа, 1972.
11. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. URL:

http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2005.htm (дата звернення: 02.12.2018).

12. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2006. 477 с.

13. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М. : Юристъ, 2000.

14. Санжарук Т. О. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. С. 91–95.

15. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. М. : Норма, 2001.

16. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2010. 584 с.

17. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр> (дата звернення: 02.12.2018).

18. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 02.12.2018).

19. Зайченко І. В. Вікові та індивідуальні особливості розвитку // Педагогіка : підручник. URL: https://pidruchniki.com/11530108/pedagogika/vikovi_individualni_osoblivosti_rozvitku (дата звернення: 02.12.2018).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019.

Марианна Петровна Брынчак

аспірант (*Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, Украина*)

ОСОБЕННОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРАВА СВОБОДЫ МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Важную роль в частном праве играют личные неимущественные права, обеспечивающие полноценное существование человека в обществе. Право на свободу мировоззрения и вероисповедания заслуживает особого внимания к его осуществлению и использованию в правовом, демократическом, независимом государстве Украина. Любое личное неимущественное право имеет свои особенности. Структура права свободы мировоззрения и вероисповедания состоит из определенного содержания, это право имеет свой предмет, объект и субъект. Рассмотрены субъект права на свободу мировоззрения и вероисповедания и особенности субъекта в правоспособности и дееспособности, то, с какого возраста можно пользоваться правом на свободу мировоззрения и вероисповедания.

Ключевые слова: субъект, правосубъектность, правоспособность,

дееспособность, свобода мировоззрения и вероисповедания, гражданское право.

Marianna P. BRYNCHAK

Post-graduate student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

FEATURES OF THE SUBJECTS OF THE RIGHT TO FREEDOM OF WORLDVIEW AND RELIGION UNDER UKRAINIAN LAW

Personal non-property rights that ensure the full existence of a person in society play an important role in private law. The right to freedom of worldview and religion deserves special attention to its implementation and use within legal, democratic, independent state of Ukraine. Any personal non-property right has its own characteristics. The structure of the right to freedom of worldview and religion consists of a certain content, this right has its subject matter, object and subject. The author of this article will consider the subject of the right to freedom of worldview and religion. Features of the subject within legal personality and capacity, the age when one can enjoy the right to freedom of worldview and religion will be studied.

Key words: subject, legal personality, legal capacity, capacity, freedom of world view and religion, civil law.